

חיי אברהם

פרשת נצבים/וילך תש"פ

בענין "לא בשמים היא/מחזיר אבידה לנכרי"

לא בשמים היא

לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה (ל' י"ב)

איתא בב"מ (פו.) קא מיפלגי במתיבתא דרקייעא, אם בהרת קודמת לשער לבן, טמא, ואם שער לבן קודם לבהרת, טהור. ספק, הקב"ה אומר טהור, וכולהו מתיבתא דרקייעא אמרי טמא. ואמרי מאן נוכח, נוכח רבה בר נחמני כו'. כי הוה קא ניחא נפשיה אמר טהור, טהור. יצאת בת קול ואמרה אשריך רבה בר נחמני שגופך טהור, ויצאתה נשמתך בטהור.

ופסק הר"מ בהל' טומאת צרעת (ב' ט') ספק שיער לבן קדם ספק הבהרת קדמה הרי זו טמא. וצ"ע דפסק נגד מסקנא דגמ' הנ"ל.

ובכס"מ יישוב, וז"ל, ואף על גב דבפרק הפועלים אמרינן דקב"ה אמר טהור, לא בשמים היא. ואף על גב דאמרינן מאן נוכח רבה בר נחמני ואיהו אמר טהור ויצתה נשמתו בטהרה, י"ל דכיון דבשעת יציאת נשמה הוא דאמר הכי הוי בכלל לא בשמים היא.

ובשו"ת חתם סופר (או"ח סי' ר"ח¹) כתב מדברי כ"מ אלו יצא דין חדש, דכל שאמרו ת"ח סמוך לסלוקו מן העולם הוא בכלל לא בשמים היא, והוא דבר חדש ותמיה בלי טעם וסברא². וכן חולקים על הכס"מ בהרבה אחרונים, יע"ש במעשה רוקח ועוד.

ולכן ביאר בחתם סופר באופ"א, דרבה בר נחמני מת לבדו בשדה ושום אדם לא היה אצלו ולא שמע ממנו אומרו טהור טהור³. ולא עוד אלא אפילו הבת קול שיצאה ואמרה אשריך רבה שגופך טהור ויצאה נשמתך בטהרה, אותו בת קול לא נשמע בין החיים שהרי לא ידעו שמת עד שנפל פתקא משמים שמת רבה בר נחמני. ועוד, אפילו נשמע הבת קול בין החיים מ"מ לא הודיע בת קול שנחלקו במתיבתא דרקייע ועל מה אמר טהור אם על בהרת או על דין טהרה אחרת, וע"כ כל המעשה הזה דש"ס שם נודע לחכמי ישראל בחלום או אפילו ע"י אליהו שסיפר לא' מהם או להרבה מהם, וא"כ עכ"פ אנחנו לא שמענו מפי רבה שאמר

¹ וכ"כ בחידושיו בנדה (יט.).

² ועוד הקשו הא גוסס הריהו כחי לכל דבר.

³ ויע' בערה"ש העתיד טהרות (סי' פ"ג אות י"ד) דהר"ש פסק דטהור דהיה אדם שם ששמע ממנו.

טהור על בהרת, רק שנאמין לרוח הקודש וחלום צודק או אלי', והיינו לא בשמים היא.

וסיים שם, וז"ל, אבל היכי דאי אפשר לברר כגון עובדא דרבה שכבר מת ואלי' יאמר בשמו ואין אנו יכולים לברר דבריו, אם כן אם נעשה מעשה עפ"י עדותו של אלי' תפוג תורה, כל אחד יאמר נגלה לי בחלום או אלי' אמר לי בשם פלוני ת"ח שאמר קודם מותו כך וכך, על כן אין לפסוק הלכה על זה וכיוצא בזה, עכ"ל.

[וכבר נתחבטו האחרונים בענין לסמוך על חלומות לפסקי הלכה, יע' שבולי הלקט (סי' קנ"ז) לגבי ספר שו"ת מן השמים, ועוד.]

ונראה לציין בזה המעשה המובא בהקדמה לאגרות משה (ח"ח, עמ' 15) שחלה א' מבעלי הבתים ונפל למשכב במין חולי מוזר ולשונו התנפחה בפיו כו' ביקש החולה להוציא כל איש מעליו וסיפר לרבינו (ר' משה) את סיבת חליו. שבוע קודם לכן בפ' וירא הקשה כיצד זכו בנות לוט שהמשיח יהיה מצאצאיהן אף שלא בושו בגילוי עריות שעשו והודיעו שבניהן הם מאביהן, ודיבר עליהן בדרך בזיון. בלילה הופיעו בחלומם שתי נשים זקנות מאד שראשן ופניהן מכוסים ואמרו שהן בנות לוט כו'. הן טענו שהיו יכולות לומר שמאחר שהן ממשפחת אברהם וניצלו בדרך נס מסדום, לא היו תולים בהם מעשה זנות, והיו יכולות לייחס לעצמן כל מעשה נס, כך שהיו יכולות לומר שנתעברו מן השכינה כביכול, ולייסד דת חדשה כנצרות. והן קראו לבניהן עמון ומואב להודיע שכאשר אשה מתעברת יש לולד תמיד אב בשר ודם. בזכות זה זכו ויצא מהן המשיח האמיתי.

עוד אמרו שהוא חטא גדול כאשר דיבר עליהן בדרך בזיון. מאחר שהוא דבר עליהן בזלזול הוא יענש מדה כנגד מדה כמרגלים ותשתרבב לשונו ותתנפח בחולי משונה וכך ימות. כשסיים האיש לספר את סיפורו, היסב את פניו אל הקיר ונפטר לעולמו. רבנו ראה בכך ענין אמיתי מאחר שההסבר נראה לו הסבר אמיתי, ע"כ המעשה.

ובדרך שיחה (עמ' פ"ח) נשאל אם אי"ז בכלל דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין. וענה, דיתכן שדבר זה יש בו ממש, והובא המעשה באילת השחר עה"ת פ' וירא⁴.

ומעתה, במעשה הזה יש כאן תרתי, גילוי פשט חדש בפסוק בדרך חלום, ועוד, שנתגלה דבר זה סמוך למיתתו. אולם אי"ז פסק אלא דרוש. ולדעת הכס"מ יש להסתפק אם זה בכלל לא בשמים היא, כיון דגילה דבר זה סמוך למיתתו, ובצירוף שהוא בדרך חלום, ולדעת הח"ס בכה"ג דא"א לברר הדברים הוי בכלל לא בשמים היא. ולא באתי אלא להעיר.

⁴ ושם העיר מדברי חז"ל דמשמע דנתבעה על הפרסום, ויש להאריך בזה, ואכ"מ.

בענין "מחזיר אבידה לנכרי"

וְהָיָה בְּשִׁמְעוֹ אֶת דְּבָרֵי הָאֱלֹהִים הַזֹּאת וְהִתְפַּרֵּד בְּלִבָּבוֹ לֵאמֹר שְׁלוֹם יִהְיֶה לִּי כִּי בִּשְׂרָרוֹת לִפִּי אָלַף לַמַּעַן סְפוֹת הָרוּהָ אֶת הַצִּמְאָה (כ"ט י"ח)

איתא בסנהדרין (עו:) אמר רב יהודה אמר רב המשיא את בתו לזקן, והמשיא אשה לבנו קטן, והמחזיר אבידה לנכרי עליו הכתוב אומר למען ספות הרוה את הצמאה לא יאבה ה' סלח לו.

ובמחזיר אבידה פירש"י, וז"ל, השווה וחבר נכרי לישראל, ומראה בעצמו שהשבת אבידה אינה חשובה לו מצות בוראו, שאף לנכרי הוא עושה כן שלא נצטווה עליהם. רוח, נכרים ששבעים ואינן צמאין ליוצרם, צמאה, זו כנסת ישראל שצמאה ותאיבה ליראת יוצרה ולקיים מצותיו, עכ"ל. הרי הא דאסור להחזיר אבידה לגוי הוי משום שע"ז מראה דאינה חשובה לו מצות בוראו. וכ"כ רש"י בכתובות (טו:) ד"ה להחזיר.⁵

אולם ברמב"ם הל' גזילה (י"א ג') נקט טעם אחר בזה, וז"ל, אבידת הגוי מותרת שני' אבידת אחיך, והמחזירה הרי זה עובר עבירה מפני שהוא מחזיק ידי רשעי עולם, ואם החזירה לקדש את השם כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה הרי זה משובח, ובמקום שיש חלול השם אבידתו אסורה וחייב להחזירה וכו'. הרי דאין איסור במחזיר אבידה משום דמשהו הגוי לישראל אלא משום דמחזיק ידי רשעי עולם.⁶

ונפק"מ בזה הא דקי"ל (גיטין סא.) מפרנסים עניי נכרים עם עניי ישראל, ומבקרין חולי נכרים עם חולי ישראל, וקוברין מתי נכרים עם מתי ישראל, מפני דרכי שלום. וכ' הרמב"ם בהל' מתנו"ע (א' ט') כל גר האמור במתנות עניים אינו אלא גר צדק, שהרי הוא אומר במעשר שני ובא הלוי והגר מה הלוי בן ברית אף הגר בן ברית, ואעפ"כ אין מונעין עניי עכו"ם ממתנות אלו, אלא באין בכלל עניי ישראל ונוטלין אותן מפני דרכי שלום, ע"כ. ומשמע דדוקא כשבאין עם ישראל מפרנסין אותן משום דרכי שלום, אבל בפני עצמן אין מפרנסין אותם. וכ"כ בהל' ע"ז (י' ה'). אבל בניחום אבלים וביקור חולים וקבורת מתים כתב הר"מ בהל' אבל (י"ד י"ב) קוברין מתי עכו"ם ומנחמין אביליהם ומבקרין חוליהם מפני דרכי שלום, ומשמע בהדיא דאפי' בפני עצמן נוהגין הני דברים לנכרים מפני דרכי שלום. וכן בב"ח יו"ד (סי' קנ"א ס"ק י"א) דייק דברי הר"מ הכי דחלוק דינא דמפרנסין נכרים להא דקוברין ומנחמין ומבקרין חולי נכרים דנוהג אפי' בפני עצמן, אלא דלא נתן טעם לחלק. ובאמת צ"ב מ"ש הך דצדקה מהני אחריני, הלא כולהו נשנית בחדא מחתא.

ובדרך אמונה שם ביאר החילוק, דשייך דרכי שלום בקוברין וכיו"ב גם בלא עושין עם עניי ישראל משום שיודעים שישראל מבקרין כל חולה ומנחמין כל אבל וקוברין כל מתים, משא"כ גבי מפרנסין אין מפרנסין כל העניים, ורק איכא איבה אם באו בהדי ישראל. ולענ"ד הדברים סתומים.

⁵ ובענין חיוב השבת אבידה בעיר שמחצה ישראל ומחצה נכרים, דמשמע מגמ' דאין מחזירין, יע' בזה באגר"מ יו"ד (א' ק"נ) ובחי' הגרש"ש שם (סי' נ"ה).

⁶ יע' בתוס' בכתובות שם (ד"ה להחזיר) ומשמע כדעת רש"י. וע"ע במאירי ב"ק (ק"ג: ד"ה נמצא) ביאור אחר בהא דאין מחזירין אבדיתו.

אולם ע"פ דברי הר"מ בהל' גזלה הנ"ל א"ש, דאסור להחזיר אבידה לנכרים משום שמחזיק ידי רשעי עולם, ובמקום חילול השם חייב להחזירה. והכא נמי גבי צדקה, במקום דאיכא איסור, דהי' כשבאין בפנ"ע ומחזיק ידיהם, אסור לפרנסם ולא חשו משום דרכי שלום אא"כ באים עם עניי ישראל כיון דאיכא איבה טפי בכה"ג⁷. משא"כ בקבורה וכיו"ב דליכא איסור כיון דליכא משום מחזיק ידיהם בזה, ממילא שרי אף בפני עצמן וחשו מפני דרכי שלום⁸.

והנה בדעת רש"י פליגי רבוותא בשיטתו, שהרי כתב בגיטין שם בד"ה עם מתי ישראל, וז"ל, לא בקברי ישראל, אלא מתעסקין בהם אם מצאום הרוגים עם ישראל, ע"כ. ומשמע דאין קוברין נכרים אלא דוקא עם ישראל, וכ"כ בהגהות מרדכי בגיטין (סי' תס"ד). אולם בר"ן שם כ', וז"ל, ולישנא לאו דוקא שה"ה כשמצאו עם מתי גוים לבד שמתעסקים בהם מפני השלום וכן לפרנס ענייהם ולבקר חוליהם וכו"⁹.

ולפי מש"כ בטעמא דאין מחזירין אבידה לנכרי משום שמשוה הגוי לישראל ומראה שאין מצות בוראו חשובה לו, יש להסתפק, מי אמרינן דשרי לקבור וכיו"ב עניי נכרים דוקא עם עניי ישראל, אבל בפני עצמן ליכא היתירא משום דמראה בזה שאינה חשובה לו מצות בוראו, או דלמא שרי לקוברם בכל גווני דכיון דאיכא משום דרכי שלום שוב אין זה נחשב שמראה שמצות בוראו אינה חשובה לו¹⁰.

ומצינו שהט"ז (יו"ד קנ"א ט') ביאר שיטת רש"י ע"פ שיטתו בטעמא דאסור להחזיר אבידתו, ונקט כצד השני, דלעולם אין חילוק בין עם עניי ישראל או לא. והברייטא רבותא קמ"ל דאף עם עניי ישראל שרי, שלא תימא כדרך שיש איסור בהשבת אבידה לעובד כוכבים ויליף לה מפסוק למען ספות הרוה את הצמאה ופירש"י משום שמשוה עובד כוכבים לישראל ומראה שמצות הקב"ה אינה חביבה לו שהרי גם לעובד כוכבים עושה כן, והוה אמינא גם בפרנסת ענייהם כן שלא ישווה אותם לישראלים, קמ"ל בברייטא דבזה אין איסור אם משווה אותם לישראל כיון שיש בזה דרכי שלום, ע"כ אמר התנא עם עניי ישראל שאין איסור בהשוואה במצוה זו, עכ"ד.

ובשו"ת מהר"ם מרוטנברג (ח"ד סי' קצ"ב) כתב שהנותן מתנה לגוי עליו הכתוב אומר למען ספות הרוה את הצמאה¹¹, והי' כדעת הר"מ דאסור להחזיק ידיהם בדליכא חילול ה', דאילו לדעת רש"י ליכא מצוה בנתינת מתנה וממילא אינה מראה בזה דמצות בוראו אינו חשובה לו.

אשמח לקבל תרומות והערות: אברהם הבר, דוא"ל: chayeiavraham@gmail.com

⁷ ובתוס' ע"ז (כ.) הק' היאך מותר לפרנסם והא אסור לתת להם מתנן חנם, ותי' דכיון דהוא משום דרכי שלום אי"ז מתנת חנם. והי' כיון דאיכא צורך במתנתו אי"ז חנם, משא"כ באיסורא בהחזקת ידיהם אפי' אם יש בזה משום דרכי שלום, סכ"ס הריהו מחזיק ידיהם.

⁸ וע"ע מש"כ בח"ס בחי' בגיטין שם בישוב שיטת הר"מ. עוד יש לדקדק בלשון הר"מ בהל' מתנו"ע שכ' דבאין "בכלל עניי ישראל", וצ"ב, ואולי כוונתו לומר דאין בזה משום מחזיק ידיהם כלל, ועדיין צ"ב. ובהל' ע"ז הנ"ל כ' "עם עניי ישראל".

⁹ ואיך שיהיה נמצא דברייטא דגיטין נשנית הכל בחדא מחתא, ואין טעם לחלק בין צדקה לאחרני, ולדעת הר"מ הברייטא לצדדין קתני כמש"נ לעיל.

¹⁰ ע"ד דברי תוס' בע"ז הנ"ל. ובתוס' כתובות שם משמע דשרי בכל גווני יע"ש.

¹¹ ור' יונה במשלי (כ"ב ט"ז) הביא בשם חז"ל למען ספות הרוה את הצמאה זה הנותן מתנה לעשיר.